

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

תוספות בתפילה

הזכרת גשמים, הבדלה, ותודיענו

(ל"ג א') **משנה:** מזכירין גבורות גשמים ("משיב הרוח", שאינו לשון בקשה, אלא לשון הזכרה ושבח) בתחיית המתים, ושאלה ("ותן טל ומטר" לשון בקשה) בברכת השנים. (1) והבדלה (במוצאי שבת, "אתה חוננתנו") בחונן הדעת. (2) רבי עקיבא אומר: אומרה (את ההבדלה) ברכה רביעית בפני עצמה. (3) רבי אליעזר אומר: בהודאה (ברכת "מודים").

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפילות, קדושות והבדלות. בתחילה (כשעלו מן הגולה בימי עזרא, והיו דחוקים), קבעוה בתפילה. העשירו, קבעוה על הכוס (של יין. ואז נשתכחה תקנת עזרא היכן תקנו לאומרה בתפילה). חזרו והענו, קבעוה בתפילה (ונחלקו היכן יאמרוה). והם אמרו: המבדיל בתפילה צריך שיבדיל (גם) על הכוס.

תני רבי אחא אריכא קמיה דרבי חנינא: המבדיל בתפילה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס (דלא כרבי חייא בר אבא). (ולכן) אם הבדיל בזו (בתפילה) ולא הבדיל בזו (על הכוס) ינוחו לו ברכות על ראשו (כי לא בירך ברכה שאינה צריכה).

דאמר רב, ואיתימא ריש לקיש, ואמרי לה: רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרווייהו: כל המברך ברכה שאינה צריכה, עובר משום "לא תשא (את שם ה' אלהיך לשווא)".

(ל"ג ב') אמר ליה רבינא לרבא: הלכתא מאי (המבדיל בתפילה האם צריך גם להבדיל על הכוס)? ופשיט, (דין הבדלה) כי קידוש: מה קידוש אף על גב דמקדש בצלותא, מקדש אכסא, אף הבדלה נמי אע"ג דמבדיל בצלותא, מבדיל אכסא.

(ל"ג א') איבעיא להו: המבדיל על הכוס (לפני שהתפלל) מהו שיבדיל (גם) בתפלה?

אמר רב נחמן בר יצחק: קל וחומר מתפלה, ומה תפלה דעיקר תקנתא היא (להבדיל בתפילה), אמרי המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס, המבדיל על הכוס, דלאו עיקר תקנתא היא, לא כל שכן (שיחזור ויבדיל בתפילה)!!

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסמכת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

תניא: טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכוס.

בעא מיניה רב חסדא מרב ששת: טעה בזו ובזו (לא הבדיל בתפילה, ועשה מלאכה לפני הבדלה) מהו? אמר ליה: טעה בזו ובזו, חוזר לראש (להבדיל בתפילה ועל הכוס).
(ל"ג ב') יו"ט שחל להיות אחר השבת (שאין ברכת "אתה חונן"), מסיק, דרב ושמואל תקינו (לומר): ותודיענו ה' אלהינו את משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חקי רצונך, ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל. בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך. ותתן לנו וכו'.

שיטות הראשונים

איסור המברך ברכה שאינה צריכה: דעת תוספות, רא"ש בשם ר"ת, רבנו יונה בשם רבני צרפת, ספר החינוך ועוד, שהאיסור הוא רק מדרבנן, והפסוק הוא אסמכתא בעלמא. ודעת הגאונים והרמב"ם ועוד, שיש בכך איסור תורה¹.

טעה ולא הבדיל בחונן הדעת, ונזכר קודם שומע תפילה: כתב הכלבו בשם ה"ר נתן, שאם שכח להבדיל ב'אתה חונן', יבדיל ב'שומע תפילה'. ודעת תוספות שרק צרכיו יכול לומר בשומע תפילה, וכן שאלת גשמים. אבל הזכרת גשמים והבדלה ושאר שבחים, אסור, שאינה מעין שומע תפילה. וכן משמע מסתימת השו"ע².

טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת: מבואר בברייתא שאין מחזירין אותו, מפני שיכול

1. מקורות - תוספות (ר"ה ל"ג א', ד"ה הא). רא"ש (פסקיו, קידושין א, מט; תוספותיו, עירובין צ"ו א' ד"ה דילמא, ור"ה ל"ג א' ד"ה הא רבי יהודה), ספר החינוך (הוצאת מוה"ק, שעוועל, מצוה תכח בסופה, ובמנחת חינוך במצוה תל). גאונים (תשובות הגאונים - שערי תשובה סי' קטו; הו"ד בספר העיתים סי' קמג). רמב"ם (הל' ברכות א, טו). וראה שו"ת יביע אומר (חאו"ח ח"א לט, ז-ח) וברכת ה' (ח"א, פ"א, ב).

2. או"ח רצד, א. וכן מסקנת הב"י, עיי"ש. והמשנ"ב (ס"ק ו) כתב שיאמר 'אתה חוננתנו' בשומע תפילה. מיהו אם יש לו כוס יסמוך על הכוס ולא יאמרנה בשומע תפילה, כיון דעיקרה הוא שבח ולא שייך כל כך לשומע תפילה. וראה מג"א (ס"ק ג), ואליה רבה (ס"ק ד). מקורות - תוספות (כ"ט א', ד"ה מפני). כלבו (סי' מא).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

לאומרה על הכוס. וכתב בה"ג לפי זה, שאם אין לו כוס צריך לחזור ולהתפלל. וכתב רבינו יונה, שאף אם אין לו מזומן בלילה כוס, כיון שמבדיל למחר, אין לו לחזור ולהתפלל³. וכן פסק השו"ע⁴.

טעה בזו ובזו, חוזר לראש: פירשו רבינו יונה והרא"ש, כגון שאכל קודם שהבדיל. אע"ג דקיימא לן (פסחים ק"ה ב') טעם מבדיל, מכל מקום באיסור אכל. וכן פסק השו"ע⁵.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת הפירות ושאר ברכות, סימן רטו)

ד. כֹּל הַמְבָרֵךְ בְּרָכָה שְׁאֵינָה צְרִיכָה, הָרִי זֶה נוֹשֵׂא שֵׁם שָׁמַיִם לְשׁוֹא, וְהָרִי הוּא כְּנֻשָּׁבַע לְשׁוֹא וְאִסּוּר לַעֲנוֹת אַחֲרָיו אָמֵן.

(או"ח, הלכות שבת, סימן רצד)

א. אומרים הבדלה בחונן הדעת, ואם טעה ולא הבדיל משלים תפלתו ואינו חוזר, מפני שצריך להבדיל על הכוס. ואם טעם קדם שהבדיל על הכוס צריך לחזור ולהבדיל בתפלה.
ב. טעה ולא הבדיל בתפלה, ואין לו כוס בלילה וסבור שאף למחר לא יהיה לו, צריך לחזור ולהתפלל.

ג. תשעה באב שחל להיות באחד בשבת, טעה ולא הבדיל בתפלה אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון שמבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב.

3. אלא אם כן חושב שאפילו למחר לא יהיה לו. וכתב הטור, ולפי זה אף בתשעה באב שחל באחד בשבת אם טעה ולא הבדיל בתפלה אין צריך לחזור ולהתפלל כיון שמבדיל על הכוס במוצאי ט"ב. וכן פסק השו"ע (או"ח רצד,ג).

4. או"ח רצד,ב. מקורות - בה"ג (הו"ד ברבינו יונה). רבינו יונה (כ א ברי"ף, ד"ה וכתב).

5. או"ח רצד,א. וכתב הב"י: ולא ראיתי להרמב"ם שהזכיר דין זה, ולא ידעתי למה. מקורות - רבינו יונה (כג ב ברי"ף, ד"ה טעה). רא"ש (סי' יד).

6. **אם שכח להתפלל ערבית במוצ"ש**, הדין הוא שמתפלל תשלומין בשחרית. ולגבי איזכור 'אתה חוננתנו' בתפילת התשלומין, דעת רדב"ז, שאינו צריך להזכיר. ודעת המג"א שצריך להזכיר בתפילה השניה שהיא לתשלומין. והמשנ"ב (ס"ק ב) הכריע, שאם לא הבדיל במוצ"ש כלל, שחל עליו עדיין עצם החיוב, יזכיר בתפילה השניה בשחרית. ואם כבר הבדיל בלילה על הכוס, שכבר יצא עצם המצוה, לא יזכיר. עיי"ש ובביה"ל (ד"ה אומרים). ולגבי הדין שאם הבדיל על הכוס ועדיין לא התפלל, יחזור ויבדיל בתפילה, משום שעיקר התקנה היתה להבדיל בתפילה, הטור הביאו. ואילו הרמב"ם (פרק עשירי בהל' תפילה) ושו"ע לא הזכירוהו. וצ"ב. והמג"א (רצד, ס"ק א) הזכירו. ועיי"ש.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

(או"ח, הלכות פסח, סימן תצא)

ב. יום טוב שחל להיות במוצאי שבת אומר באתה בחרתנו, ותודיענו.

תוספות שיש להימנע מלאומר

(ל"ג ב') **משנה:** [האומר: יברוך טובים (צדיקים ולא רשעים, או פירוש אותם שהשפעת להם טובה, ולא האחרים), הרי זה דרכי מינות?].

(המשך **משנה:**) האומר: על קן צפור יגיעו רחמך, (וכן האומר) ועל טוב (על הטובות) יזכר שמך, (וכן האומר) מודים מודים, משתקין אותו (שנראה כשתי רשויות).

בשלמא מודים מודים משתקין אותו, משום דמיחזי כשתי רשויות. ועל טוב יזכר שמך, נמי משמע על הטובה ולא על הרעה, **ותנן:** חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. אלא, על קן צפור יגיעו רחמך, מאי טעמא?

פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא; חד אמר: מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית (לומר על אלו חס ולא על שאר בריותיו). וחד אמר: מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואינן אלא גזרות.

ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא. אמר: האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראוי החזק והאמיץ, והודאי והנכבד.

המתין לו עד דסיים. כי סיים, אמר ליה: סיימתיהו לכולהו שבחי דמרך?! למה לי כולי האי?! אן הני תלת דאמרינן, אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא ("הָאֵל הגָּדֹל הגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יֵשָׁא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד"), ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפילה, לא הוינן יכולין למימר להו. ואת אמרת כולי האי ואזלת?! משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף. והלא גנאי הוא לו!

7. רי"ף ורא"ש גורסים משפט זה בתחילת המשנה הקודמת. וכתב הריטב"א: ואיכא דלא גרסי הכא יברוך טובים, דהתם במגילה (כ"ה א') הוא דגרסין ליה משום דאיירי בדרכי הצדוקים. אבל הכא לא איירי אלא מעניין תפילה.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אמר רבי זירא: כל האומר שמע שמע, כאומר מודים מודים דמי (שנראה שמקבל עליו עול שתי רשויות).

מיתיבי: הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה. מגונה הוא דהוי, שתוקי לא משתקינן ליה!

לא קשיא, הא דאמר מילתא ותני לה, והא דאמר פסוקא ותני ליה.
(ומקשה) ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה, ולבסוף כוון דעתיה?

(ומתרץ) חברותא כלפי שמיא מי איכא?! אי לא כוון דעתיה מעיקרא, מחינן ליה במרזפתא דנפחא (קורנס נפחים) עד דמכוין דעתיה!

שיטות הראשונים

הרוצה להאריך בשבחי הקב"ה: דעת ר"י דדוקא בתפילה קאמר, שאין לשנות מטבע שטבעו חכמים בברכות. אבל בינו לבין עצמו, לית לן בה. ומדברי הרמב"ם נראה שאסור בכל עניין. **ורבינו יונה** כתב שיש מפרשים דדוקא בשמות תואר אין להאריך, אבל בדברי שבח, אינו אסור. וכתב שאף בזה אין להאריך מדא"י⁸. והנכון לומר אותו בפסוקים. **והרא"ה** כתב שלספר נפלאותיו וניסיו וגבורותיו, כל המוסיף הרי זה משובח⁹. **והשו"ע**¹⁰ פסק כר"י. והוסיף שנכון לומר אותם בפסוקים.

8. דהא אמרינן (מגילה י"ח א') כל המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מן העולם ואפשר לומר שלא אמרו זה אלא כשחותם בו בברכה שכל הברכות הם תואר כגון מחיה מתים רופא חולים גואל ישראל אבל כשאינו חותם על השבח בברכה אין בכך כלום והנכון כדי לצאת מספק זה שמי שירצה להאריך בשבח המקום ברוך הוא שיאמר אותו בפסוקים וכיון שאומר פסוקים אם משבח למקום דרך קריאת הפסוקים אין בכך כלום.

9. דאע"ג דשתיקוּתא מעליותא כלפי שמיא הני מילי באדכורי שבחא בדידיה דרחמנא, כגון אדיר ונורא ואמיץ, דאנן לית לן דעה לאדכורי שבחיה; אבל לספר נפלאותיו וניסיו וגבורותיו, כל המוסיף הרי זה משובח, וזהו כל ספר תהילים ותושבחות הצדיקים.

10. או"ח קי"ט. וביאר בב"י, משום שנהגו העולם כדברי ר"י. דאילו לפי דברי הרמב"ם, יש לזהר מלומר מה שכתוב בכתר מלכות כי אתה אחד ואתה חי ואתה גבור ואתה קיים ואתה גדול ואתה חכם ואתה אלוה, וכן כל התוארים שכתובים בבקשת שמע קולי, ולא ראינו ולא שמענו מי שנמנע מלאמרם. מקורות - רמב"ם (הל' תפילה טז; מורה נבוכים, ח"א פרק נט). רבינו יונה (כג ב ברי"ף, ד"ה גמ'). אגור (סי' קנג). רא"ה (ל"ג ב', בסופו, ד"ה ההוא דנחית).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אמר מילתא מילתא ותני לה, פסוקא פסוקא ותני ליה: לרש"י כשאמר מילתא מילתא ותני לה, נראה רק כמתלוצץ, ומגונה הוא. פסוקא פסוקא ותני ליה, משתקים, שנראה כשתי רשויות. **ובה"ג, רבינו חננאל, רי"ף, ורמב"ם**, פירשו איפכא: פסוקא פסוקא אין משתקים, מיהו מגונה הוי. מילתא מילתא, משתקים. ומכל מקום לכל הפירושים אסור לומר שמע שתי פעמים, בין שכופל התיבות, בין שכופל הפסוק, וכן פסק השו"ע¹⁴.

הקורא פסוק אחר מקריאת שמע וכופלו: כתבו **הכל בו וסמ"ג**, דוקא בפסוק ראשון, אבל מכאן ואילך אין לחוש. **ובמאירי** מבואר שלא כדבריהם, שכתב שדין זה הוא דוקא בשליח ציבור¹². אבל לא ביחיד, שמא לא כיון¹³. אבל אם כופל משם ואילך, אף ביחיד אסור¹⁴.

אמירת ה' הוא האלוקים ז' פעמים ביום הכיפורים: כתבו **תוספות**, מה שאומרים ה' הוא האלהים ז' פעמים ביום כ"ו ערבה כנגד ז' רקיעים משבחים לבורא שהוא דר למעלה מז' מנהג כשר הוא. וגם מצינו בקרא שתי פעמים "ה' הוא האלהים" גבי אליהו. וכן כתבו **רבינו יונה ורא"ש**. וכן פסק השו"ע¹⁵.

אמירת אמן אמן: כתב **באוהל מועד** שהאומר אמן אמן, כאומר שמע שמע. והביאו **הרמ"א**¹⁶ בשם יש אומרים.

11. או"ח סא,ט. וכתב המשנ"ב (ס"ק כב) שאם לא כיון מעיקרא, יחזור ויקרא בלחש. ואם ליכא שומעין, אפילו בקול רם מותר. אבל אם כיון מעיקרא, אפילו בלחש אסור. ואם ממתין איזה זמן בין קריאה ראשונה לשניה, שרי. שאין משתקים אותו אא"כ קורא שתי פעמים רצוף. ואפילו מגונה נמי לא הוי. עוד כתב המשנ"ב (ס"ק כג) שבדיעבד בכפילת הפסוק, יצא. ובכפילת התיבות, צריך עיון. ועיין ביה"ל (ד"ה בין שכופל).

12. שהוא מצוי לכיון ביותר, ועליו אמרו מחינן ליה במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתיה.

13. שמא מחמת שלא כיון הוא; שכל שלא כיון בפסוק ראשון, צריך לחזור.

14. אף ביחיד יש בו מקום חשד, שהרי אינו צריך לחזור. **והב"י** (או"ח סא,ט) הביא דברי **הכל בו וארחות חיים**, דמפסוק ראשון והלאה אין חשש. והמשנ"ב כתב (ס"ק כד) דמלשון הרי"ף (שכתב אבל הקורא פסוק מק"ש וכופלו הרי זה מגונה) לכאורה לא משמע כן. וכן המאירי מחמיר בזה. מקורות - כל בו (סי' י). סמ"ק (סי' קד). מאירי (מגילה כ"ה ב', ד"ה זהו ביאור).

15. או"ח סא,יב. מקורות - תוספות (ל"ד א', ד"ה אמר פסוקא). רבינו יונה (כג ב ברי"ף, ד"ה וכל האומר). רא"ש (סי' טז).

16. או"ח סא,יב. אבל הב"י כתב, ואיני יודע מנין לו?! ועוד, דהא קרא כתיב (תהלים פט,ג) "בְּרוּךְ ה' לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן!" ואע"ג דהתם כתיב באמן תנינא וי"ו, נראה דאפילו בלא וי"ו נמי אין קפידא אי אמר אמן אמן תרי זימני. והמשנ"ב (ס"ק כח) כתב שהמג"א מיקל, אבל האחרונים מחמירים. וכשאומר אמן השני בוי"ו, שרי. מקורות - אוהל מועד (שער ק"ש דרך א נתיב ז).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תפילה, סימן קיג)

ט. אין להוסיף על תפלתו של הקדוש ברוך הוא, יותר מהאל הגדול הגבור והנורא;
ודוקא בתפלה, מפני שאין לשנות ממטבע שטבעו חכמים. אבל בתחנונים או
בקשות ושבחים שאדם אומר מעצמו, לית לן בה; ומכל מקום נכון למי שירצה
להאריך בשבחי המקום, שיאמר אותו בפסוקים.

(או"ח, הלכות תפילה, סימן קכא)

ב. האומר מודים מודים, משתקים אותו.

(או"ח, הלכות קריאת שמע, סימן סא)

ט. אסור לומר שמע ב' פעמים, בין שכופל התבות שאומר שמע שמע, בין שכופל
הפסוק ראשון.

יב. ה' הוא האלהים שאומרים אותו ביום כפור בתפלת נעילה ז' פעמים, מנהג פשוט
הוא. הגה: יש אומרים שיש לזהר שלא לענות על שום ברכה ב' פעמים אמן (בית יוסף בשם
אהל מועד).